

Landbrugets
bygninger – Fyn
1850-1940

Kulturarvsstyrelsen
Kulturministeriet

Landbrugets bygninger 1850-1940

Den firelængede gård er for de fleste af os indbegrebet af en dansk bondegård, og selv om der fra midten af 1800-tallet blev brug for større avlslænger, fortsatte man med at bygge firelængede gårde de næste 100 år. De enkelte bygninger er ofte opført på forskellige tidspunkter.

Asperup Lindegård. Foto fra 1892, fra Asperup-Roerslev Lokalkiv.

Husmandstederne blev opført med en, to eller tre små længer som simple bygninger i traditionel byggeskik. Men efter 1919, hvor Statens Jordlovsudvalg stillede strenge krav til bygningernes kvalitet, blev husmandsbrugene opført i mere gedigne materialer og i den aktuelle Bedre Byggeskik-stil.

Det danske samfund ændrede sig i perioden fra et enevældigt til et demokratisk styre, og bønderne udgjorde ikke længere en egen stand (almuen). Næringsfriheden fra 1862 betød, at handel og håndværk ikke var begrænset til byerne. Bønderne og husmændene blev i perioden selvstændige og oplyste. De tog på højskole, etablerede andelsselskaber og fik væsentlig indflydelse på periodens økonomiske og politiske forhold.

Kornsalgperioden – frem til 1875

Fra 1830'erne steg høstudbyttet, og det gav mulighed for et omfattende kornsalg, som fortsatte frem til 1870'erne. Der blev bygget mange nye gårde. På Fyn byggede man stadig i bindingsværk helt frem til 1875, men det almindeligste var, at stuehuset blev opført i grundmur og avlslængerne i bindingsværk. Tagene var halvvalmede og tækket med strå. Stuehuset havde en enkel taggesims, væggene var hvidkalkede, og indgangspartiet var fremhævet.

Allerede fra 1860'erne påvirkede nye materialer og byggeskikke de nye bygningers udseende. Stuehusenes grundmurede vægge blev nu opført i blank mur, og stråtagene blev afløst af tegl- eller skifer-tage. Gesimserne blev gjort mere raffinerede, og gavlene blev spidsgavle med gavlkam eller kamtakker. På Fyn og i dele af Jylland blev det almindeligt med flere kakkelovnssteder. Tre eller fire skorstene på stuehuset var tegn på velstand.

Denne gård i Lundager er et typisk og fint eksempel på en senklassicistisk gård fra 1850'erne med grundmurede, kalkede vægge, halvvalmede gavle og stråtag. Midterpartiet er fremhævet med liséner og en buet fronton. Gården er fredet.

På Hindsholm og omkring Faaborg er de mange kampesten i jorden anvendt som byggemateriale. Foto fra gård i Dalby.

Gård fra 1872 i Askeby. Stuehuset opført i blank mur, spidsgavl med dekorationer og skifertag.

De nye byggeformer og næringsfriheden betød, at gårdene ikke længere blev opført af bønderne selv, men af lokale bygmestre som f.eks. Johan Smith fra Båring/Indslev Mark.

De nye lader, der blev brug for til den store høst, blev på Fyn opført med gennemgående køregang (langlo), ofte suppleret med en tværlo. Derudover blev der efter behov opført fritliggende trælader (hjælme) og selvstændige svinehuse. På Tåsinge var det almindeligt, at svinehusenes nederste del var udført i kampesten for at hindre svinene i at bryde ud. Tærskning af kornet med håndkraft og plejl var afløst af hestetrukne maskiner.

M.P. Allerups jernstøberi i Odense var blandt de første til at fremstille nye redskaber og maskiner til landbruget. Efterspørgslen var stor, og der opstod hurtigt mange andre støberier. Udover redskaber producerede de også de mange støbejernsvinduer, som afløste de hidtidige små glughuller i staldene. Endelig blev mange landbrugsredskaber produceret i de talrige lokale landsbysmedjer.

Trempeltage blev almindelige, både ved nybygning og ved ombygning af eksisterende længer.

Andelsperioden – frem til 1914

Fra omkring 1870 faldt kornpriserne drastisk, da det europæiske marked blev “oversvømmet” af bedre og billigere korn fra især USA. Det var udviklingen af dampkraft og etableringen af jernbaner og dampskibsforbindelser, som gjorde det muligt hurtigt at bringe kornet frem til de europæiske markeder. Landbruget “svarede igen” med at accelerere den igangværende omstilling fra korndyrkning til husdyrbrug. Befolkningstilvæksten herhjemme, i England og i Tyskland betød sammen med tilflytningen til byerne en stigende efterspørgsel på landbrugsprodukter som smør, bacon, æg og levende dyr (svin og kvæg).

Sidst i 1880’erne kom byggeriet igen i gang. Stuehusene blev nu, som byernes villaer, opført i den internationale schweizerstil med lave skifertage og dekorative udskæringer i tagets tømmerkonstruktion.

Med schweizerstilen blev det almindeligt at udsmykke tagets tømmerkonstruktion med dekorative udskæringer.

Det er et særligt fynsk træk, at hesteomgangene ofte var overdækkede. De kan enten fremstå som en tilbygning til laden eller som en selvstændig bygning.

I staldene blev der satset på brandsikring med etablering af murede hvælv (monierhvælv) som etageadskillelse, og husdyrgødningen blev opbevaret i møddingshuse og aljebeholdere. Cement blev anvendt både til dekorative finesser på stuehuset og til båse og stier i staldene.

Fra denne periode kendes en lang række fynske bygmestre, der hver især satte sit præg på det lokale område, som f.eks. Vilhelm Smith (søn af Johan Smith), bygmesterslægten Dreyer i Asperup, Chr. Nielsen i Nørre Aaby og mange flere. Mindre huse og længer blev opført af husmænd og "spjældmurere". Mesterlæren fungerede i praksis, men blev først senere formaliseret. I 1891 oprettede Ollerup Folkehøjskole en selvstændig håndværker-afdeling, og i 1908 kom der en håndværkerskole i Køng.

Mellemkrigstiden – frem til 1940

Den første verdenskrig betød, at importen af bl.a. korn, foderkæger og kunstgødning blev begrænset. Men frem til 1917 havde landbruget trods alt gode tider.

Ønsket om at hæve niveauet for især landbrugsbyggeriet resulterede i 1915 i dannelsen af Landsforeningen for Bedre Byggeskik. Foreningen udsendte mønstertegninger for såvel bondegårde som husmandssteder og øvede bl.a. herigennem stor indflydelse på landbrugets byggeskik. Forbillederne var enkle, symmetriske, nyklassicistiske bygninger uden for megen pynt og med høje halvvalmede tage beklædt med røde vingetegl. Murene kunne enten være pudsede eller stå i blank mur.

Plogvård fra 1929 i Horne er en god og landskabelig flot placeret gård i Bedre Byggeskik-stil. Gengivelse af ejerens foto.

Dette husmandssted fra 1925 er et af de få velbevarede anlæg.

Med gennemførelse af lovene fra 1919 om lensafløsning og udstykning af præstegårdsjord, blev der på landsplan udstykket 40.000 ha til 3.700 statsjordbrug. På Fyn ligger der bl.a. husmandskolonier øst for Bogense (Fælleden), i Flødstup og ved Nislevgård på Nordfyn.

Statens Jordlovsudvalg, som varetog disse udstykninger, ansatte fra 1922 lokale arkitekter til at sikre kvaliteten i byggeprojekterne. Arkitekt Ejnar Mindedal Rasmussen satte herigennem sit præg på bygningerne i husmandskolonierne i Svendborg Amt, herunder udstykningerne fra godserne Hvedholm og Østrupgård.

Denne folder indgår i Kulturarvsstyrelsens temagennemgang af landbrugsbygninger fra 1850-1940 og vil blive efterfulgt af tilsvarende foldere om andre egne af landet.

I arbejdet indgår også en introduktionsrapport om landbrugets forhold og byggeskik i samme periode og en arbejdsrapport om de fynske gårde og husmandssteder.

Begge rapporter kan rekvireres ved henvendelse til:

Kulturarvsstyrelsen
Slotsholmsgade 1
1216 København K
Tlf. 72 26 51 00 Fax 72 26 51 01
kuas@kuas.dk • www.kuas.dk

KU+U

MINISTERIET